

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, доцента Ковальнової Ольги Вікторівни
на дисертацію**

**Градун Світлани Анатоліївни «Правові і наукові основи використання
поліграфа в кримінальному провадженні», представлену на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційної роботи обумовлена потребою у вдосконаленні інструментів встановлення істини у кримінальному процесі, підвищенні ефективності досудового кримінального провадження та забезпеченні балансу між результативністю слідчих (розшукових) дій і дотриманням прав людини.

В умовах трансформації кримінального процесу України відповідно до європейських стандартів особливої ваги набуває застосування сучасних науково-технічних засобів та спеціальних знань, зокрема методів психофізіологічної діагностики, до яких належить поліграф. Використання поліграфа виявляє потенціал для уточнення обставин справи, перевірки достовірності свідчень, встановлення прихованої інформації, що має значення для кваліфікації діяння або оцінки поведінки підозрюваного, свідка чи потерпілого.

Разом із тим, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України поліграф не має чіткого нормативного статусу. Його застосування здійснюється переважно в рамках негласних або процесуально нерегульованих дій, що викликає питання щодо допустимості та доказової сили отриманих результатів саме у кримінальному провадженні. Відсутність уніфікованих правових механізмів, а також відмінності в практиці проведення таких досліджень зумовлюють необхідність наукового переосмислення місця поліграфа у кримінальному судочинстві.

Крім того, застосування поліграфа пов'язане з низкою етичних та правових викликів: це стосується добровільності участі особи у дослідженні, меж допустимого втручання в психоемоційну сферу, а також забезпечення гарантій проти самозвинувачення й неналежного впливу з боку слідчих. Усе це актуалізує необхідність розробки науково обґрунтованої моделі правового

регулювання застосування поліграфа у кримінальному процесі – з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних досягнень криміналістики, психології та психофізіології.

Наведене обумовлює та визначає актуальність теми дисертаційного дослідження, що рецензується.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є завершеним дослідженням, яке присвячено правовим і науковим основам використання поліграфа в кримінальному провадженні. Авторкою розроблено ряд нових положень, висновків і пропозицій щодо використання поліграфа у кримінальному провадженні. Так, наукову новизну мають такі положення дисертаційної роботи:

1. Визначено дві форми застосування поліграфу в суспільній діяльності – непроцесуальну і процесуальну, де процесуальна форма реалізується лише у вигляді судової експертизи (психологічної чи психолого-психіатричної);

2. Досліджено фактори, за наявності яких стає можливим прийняття рішення щодо обґрунтованості і доцільності проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа;

3. Удосконалено положення щодо визначення типових завдань, для вирішення яких можливе застосування поліграфа в кримінальному провадженні;

4. Аргументовано необхідність прийняття Закону України «Про застосування поліграфа та захист прав осіб, які проходять дослідження» та його змісту;

5. Удосконалено положення і рекомендації, що стосуються використання в Україні міжнародного досвіду застосування поліграфа;

6. Також у роботі дістали подальший розвиток положення, що стосуються оцінки генезису ідеї виявлення прихованих обставин в кримінальному провадженні та її наукових засад, положення щодо типового устрою і принципу роботи сучасного поліграфа, який виступає тільки реєстратором об'єктивних

параметрів тестованої особи, а їх суб'єктивну інтерпретацію здійснює відповідний фахівець; положення, що стосуються наукових підходів до визначення можливостей використання поліграфа в кримінальному провадженні.

Дисертантка наголошує на тому, що при використанні поліграфу правоохоронними органами для вирішення завдань протидії кримінальним правопорушенням потрібно враховувати такі положення: застосування поліграфа є дослідженням внутрішнього світу людини, зв'язку її психологічних особливостей з фізіологічними реакціями на певні подразники (запитання, малюнки, предмети); не існує ніяких специфічних фізіологічних реакцій, які можуть бути індикаторами неправди, поліграф здатен виявити тільки стан тривожності людини в певний момент її тестування; частина 2 статті 28 Конституції України забороняє проведення медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди (тобто для використання поліграфа потрібна письмова згода досліджуваної особи); існують особи, щодо яких недоцільним є діагностування за допомогою поліграфа (вагітні жінки, особи з психічними відхиленнями, особи, які страждають від алкоголізму та наркозалежності тощо); обстеження особи за допомогою поліграфа повинно здійснюватися кваліфікованим експертом у спеціально обладнаному приміщенні; обстеження особи за допомогою поліграфа є формою застосування спеціальних знань відповідною обізнаною особою; у кожному випадку потрібно визначати доцільність чи недоцільність використання поліграфа.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що у дисертації сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних положень і практичних рекомендацій, які мають значення для удосконалення теоретичних положень і практики проведення експертизи з використанням поліграфа. Запропоновані авторкою підходи та рекомендації можуть сприяти вдосконаленню законодавчого регулювання у відповідній сфері, забезпечуючи підвищення ефективності механізмів проведення експертизи з використанням

поліграфа. Отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані: у практичній діяльності – при прийнятті рішення в кримінальному провадженні щодо проведення психологічної експертизи з використанням поліграфа; у правотворчій діяльності – для удосконалення чинних і розробки нових нормативно-правових актів; науково-дослідній сфері – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток кримінального процесу та криміналістики; у навчальному процесі в закладах вищої юридичної освіти – при викладанні курсів кримінального процесу та криміналістики, підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація Градун С. А. характеризується системним підходом до предмету дослідження. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом наявних використаних джерел, вітчизняного та зарубіжного законодавства, статистичних матеріалів.

У дисертаційному дослідженні застосовано комплекс сучасних наукових методів, що забезпечили всебічне та глибоке осмислення проблематики правових і наукових основ використання поліграфа в кримінальному провадженні. Зокрема методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія тощо) дали змогу авторці здійснити дослідженні нормативних актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, точок зору авторів з окремих питань, що входять у предмет дослідження (розділи 1, 2, 3). Системно-структурний метод – при розгляді процесу (методик) використання поліграфа в кримінальному провадженні як певної системи взаємопов'язаних операцій (підрозділи 1.2, 3.2, 3.3). Історико-правовий метод дозволив авторці здійснити аналіз історії появи і розвитку ідеї виявлення приховуваних обставин в кримінальному провадженні і застосування поліграфа (підрозділи 1.1, 2.1). Порівняльно-правовий метод дозволив систематизувати та проаналізувати

норми кримінального процесуального законодавства України та інших країн (розділи 1, 2, 3). Соціологічні методи (опитування, експертні оцінки) забезпечили збір додаткової інформації про особливості прийняття рішення щодо використання поліграфа в кримінальному провадженні (підрозділи 2.3, 3.2, 3.3). Таким чином, використання широкого спектра методологічних підходів забезпечило цілісне дослідження застосування поліграфа у кримінальному провадженні, що сприяє розвитку правової науки та вдосконаленню відповідного законодавчого регулювання.

Емпіричну базу дослідження складають результати вивчення матеріалів 256 кримінальних проваджень (вироків судів), у яких містилися відомості щодо використання поліграфа в кримінальному провадженні, результати опитування 369 слідчих, 186 оперативних співробітників, 58 прокурорів. Нормативно-правовою основою проведеного дослідження є Конституція України, кримінальне процесуальне законодавство України та інших держав, практика Верховного Суду, відомчі нормативні акти.

Структура і зміст дисертації Градун С. А. відповідають визначеній меті та поставленим завданням даної праці, що дозволило авторці повною мірою охопити об'єкт і предмет дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 230 сторінок, з них основного тексту 158 сторінок. Список використаних джерел містить 194 найменувань і займає 22 сторінки, додатки. Справляє позитивне враження джерельна база дослідження, що свідчить про оптимальний алгоритм опрацювання відповідної проблематики та достатній рівень теоретичної підготовки автора. Наукові висновки, положення та рекомендації, що зафіксовані у дисертації є достатньо аргументованими, базуються на аналізі законодавства, наукових здобутків вчених-юристів, отриманих у сферах дії передусім кримінального процесуального права та криміналістики.

Повнота викладу наукових положень в публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено у семи наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Дисертація Світлани Анатоліївни Градун є самостійною завершеною працею, виконаною без порушень академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Як і будь-яка дисертаційна робота, дана наукова праця не позбавлена окремих дискусійних положень:

1. У підрозділі 2.3 дисертаційного дослідження авторка зосереджується на окресленні категорій працівників, до яких може застосовуватись дослідження з використанням поліграфа, а також на аналізі факторів, що впливають на його проведення. Водночас слід зазначити, що в роботі практично не висвітлено питання застосування поліграфа в особливих умовах, зокрема в контексті правоохоронної діяльності на деокупованих територіях, де потреба у швидкому та достовірному з'ясуванні обставин потенційних правопорушень, співпраці з ворогом або колабораціонізму є особливо актуальною.

2. Авторка аналізує відмінності між психологічною експертизою з використанням поліграфа та психофізіологічним інтерв'ю, виокремлюючи серед основних критеріїв розмежування: правові підстави для призначення та проведення цих процедур, наявність або відсутність попередження особи про кримінальну відповідальність за надання неправдивих показань, а також можливість використання результатів дослідження як доказів у кримінальному процесі. Однак слід зазначити, що важливою відмінністю є те, що психологічна експертиза є процесуальною формою застосування поліграфа, і її має право проводити лише експерт, який відповідає певним вимогам, що неодноразово

підкреслюються в дисертації. Ця характеристика, на жаль, не була включена до переліку відмінностей між зазначеними процедурами, хоча вона є надзвичайно важливою для правильного розуміння суті цих інструментів у правовому контексті.

Разом з тим, вищевказані пропозиції та зауваження мають, в цілому, суб'єктивний характер, тобто відображають лише бачення рецензента щодо наукової праці, яка виноситься на розгляд та суттєво не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи.

Загальний висновок.

Дисертація на тему «Правові і наукові основи використання поліграфа в кримінальному провадженні» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального процесуального права та криміналістики, тобто відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., а її авторка – Градун Світлана Анатоліївна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Рецензент –

**доктор юридичних наук, доцент,
декан факультету № 1
Донецького державного
університету внутрішніх справ**

Ольга КОВАЛЬОВА

Підпис Ковальової Ольги Вікторівни засвідчую

**Т.в.о. начальника відділу
документування службової діяльності**

Наталя ХОЗЛУ